

**Rada Dyscypliny Naukowej Psychologia
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie**

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Pauliny Szczepanik, zatytułowanej *Wybrane uwarunkowania psychospołeczne a realny vs iluzoryczny wzrost potraumatyczny u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu*, napisanej na seminarium pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Trzęsowskiej-Greszty, Warszawa 2022, ss. 167.

Zagadnienia dotyczące wzrostu potraumatycznego w rodziców dzieci ze spektrum autyzmu stają się niezwykle ważne w perspektywie wzrastającej liczby przypadków tego zaburzenia. Jak podają oficjalne dane, liczba dzieci diagnozowanych w ramach spektrum autyzmu zwiększyła się istotnie w ostatnich latach. Równocześnie, na gruncie polskim odczuwalny jest niedosyt kompleksowych i naukowo uzasadnionych opracowań, które prezentowałyby psychospołeczne uwarunkowania funkcjonowania rodziców takich dzieci. Z tego względu docenić należy dysertację p. mgr Pauliny Szczepanik, w której podjęła się ona niełatwego zadania sprawdzenia, jak wybrane uwarunkowania psychospołeczne (tj. nadzieja podstawowa, otwartość na doświadczenia, spostrzegane wsparcie społeczne, zachowania celowe – transgresyjne i ochronne oraz ruminacje refleksyjne i intruzywne) wiążą się z realnym vs iluzorycznym wzrostem potraumatycznym u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Istotną zaletą pracy jest ukazanie związków między w/w czynnikami w ramach modelu potraumatycznego rozwoju Tedeschiego i Calhouna. W tym kontekście, wybór tematu dysertacji doktorskiej przez mgr Paulinę Szczepanik uważam za bardzo aktualny i

wskazany zarówno w perspektywie prowadzenia badań naukowych nad wzrostem potraumatycznym u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu, jak i potencjalnych implikacji terapeutycznych. Recenzowana praca wpisuje się dobrze w nurt aktualnych badań psychologicznych nad psychicznymi konsekwencjami spektrum autyzmu w obrębie systemu rodzinnego.

1. Struktura rozprawy i ocena merytoryczna

Rozprawa składa się, oprócz wprowadzenia i zakończenia, z siedmiu rozdziałów, które zostały podzielone na dwie kompatybilne części: teoretyczną i empiryczną. W części teoretycznej znajdują się trzy rozdziały: 1. Diagnoza i opieka nad dzieckiem ze spektrum autyzmu jako doświadczenie traumatyczne, 2. Wzrost potraumatyczny u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu i 3. Wybrane zmienne psychospołeczne a wzrost potraumatyczny, natomiast w części empirycznej – cztery następne: 4. Problem badań własnych, 5. Metoda badań, 6. Wyniki badań własnych i 7. Dyskusja wyników. Całość uzupełniają bibliografia, spis tabel i rysunków. Struktura pracy odpowiada modelowi prac empirycznych stosowanych w psychologii i jest właściwa dla podjętego celu badań, gdyż umożliwia dogłębne i obiektywne zbadanie założonych związków na bazie analiz teoretycznych oraz empiryczną weryfikację postawionych hipotez.

Głównym celem pracy było zbadanie związków między wybranymi zmiennymi psychospołecznymi a realnym vs iluzorycznym wzrostem potraumatycznym u rodziców dzieci z zaburzeniem spektrum autyzmu (ASD). Cel ten został klarownie przedstawiony już we wprowadzeniu. *Nota bene*, użycie terminu „prowadzą” w zdaniu: „wybrane zmienne psychospołeczne **prowadza** do realnego lub iluzorycznego wzrostu potraumatycznego prowadzą” (s. 5) nie wydaje się być *stricte* poprawne, gdyż sugeruje związek przyczynowo-skutkowy, podczas gdy badania miały charakter poprzeczny.

Przystępując do oceny merytorycznej pracy należy stwierdzić, że w pierwszym rozdziale Autorka poprawie zaprezentowała kluczowe elementy doświadczenia traumatycznego, jakim jest diagnoza i opieka nad dzieckiem ze spektrum autyzmu. Najpierw podano główne wytyczne klasyfikacji i objawów zaburzenia ze spektrum autyzmu według ICD-11 (2022), zwracając szczególną uwagę na fakt, że zaburzenia ze spektrum autyzmu objawiają się w różnych obszarach życia dziecka, a szczególnie w obszarze: kontaktów społecznych, komunikacji oraz zachowania (ss. 9-10). Interesująco wskazano na specyfikę objawów wraz z ich konsekwencjami dla funkcjonowania dziecka. Chociaż objawy wg ICD-

11 zostały zaprezentowane dogłębnie, to pojawia się pytanie, dlaczego dodatkowo nie uwzględniono objawów spektrum autyzmu według DSM-V. Pomimo, że w Polsce oficjalnie obowiązuje klasyfikacja ICD-11 i mimo zbieżności jej opisu z wytycznymi DSM-V odnośnie spektrum autyzmu, to jednak w opracowaniu naukowym można było pokusić się o pokazanie obrazu klinicznego spektrum autyzmu również na podstawie tej drugiej klasyfikacji.

W drugim rozdziale ukazano tematykę wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci z ASD. Autorka w trafiony sposób pokazała, że nawet obecność tak traumatycznego doświadczenia jak diagnoza zaburzenia ze spektrum autyzmu u dziecka może być pewną „szansą rozwojową” dla rodziców. Wszystkie sytuacje traumatyczne prowadzą do kryzysu psychicznego, lecz nie każdy kryzys powoduje zaburzenia, gdyż konstruktywnie przepracowane poznawczo kryzysy psychiczne mogą prowadzić do nowej jakości życia. Ważne były precyzyjne analizy sytuacji wzrostu potraumatycznego rodziców w perspektywie modelu wzrostu potraumatycznego Tedeschiego i Calhouna, szczególnie w odniesieniu od realnego vs. iluzorycznego wzrostu. Ujęcie takie uważam za bardzo cenne, gdyż unaocniło, że w kontekście silnie trudnych i niekorzystnych wydarzeń wzrost potraumatyczny posiada „dwie twarze” – wzrost realny (funkcjonalny) oraz wzrost iluzoryczny (dysfunkcjonalny). W tym miejscu bardzo pozytywnie należy ocenić umiejętność Autorki do precyzyjnego odniesienia się do teorii wartościowania organizmicznego (s. 29-30), w ramach której wskazano, że ludzie są w stanie osiągnąć dobrostan poprzez wyznaczanie i realizację osobistych celów, dzięki czemu mogą pokonać kryzys i rozwijać nowe możliwości.

Rozdział trzeci dotyczył prezentacji wybranych zmiennych psychospołecznych istotnych dla wzrostu potraumatycznego. Wśród omówionych zmiennych znalazły się: nadzieja podstawowa, otwartość na doświadczenia, spostrzegane wsparcie społeczne, zachowania celowe – transgresyjne i ochronne. Kluczem wyboru tych zmiennych był model wzrostu potraumatycznego Tedeschiego i Calhouna. Powyższe zmienne zostały prawidłowo dobrane i dobrze opisane, szczególnie w perspektywie ich powiązań ze wzrostem potraumatycznym, co istotne było dla podjętych badań. Przytoczone wyniki dotychczasowych badań zostały wartościowo i precyzyjnie zinterpretowane przez Autorkę, która wykazała się tutaj profesjonalnym warsztatem analizy danych obecnych w literaturze przedmiotu. Jednak uważnie czytając treści trzeciego rozdziału nasuwa się pewnego rodzaju *cognitive surprise*: skoro w celu badań wśród wybranych zmiennych psychospołecznych uwzględniono także ruminacje refleksyjne i intruzywne (s. 5 i 55) (pomiar ten zmiennej został także dokonany w ramach przeprowadzonych przez Autorkę badań własnych – np. s. 90), to dlaczego nie ma opisu tej zmiennej i jej odniesienia do wzrostu potraumatycznego w rozdziale trzecim.

Opisano tylko 4 z 5 analizowanych zmiennych psychospołecznych (?). Częściowym wytłumaczeniem może być przywoływanie tych treści w dyskusji wyników.

Podsumowując część teoretyczną pracy należy wskazać na jej walor merytoryczny, co uwidacznia się w dobrej orientacji Autorki w obrębie zagadnień dotyczących psychospołecznych uwarunkowań wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci z zaburzeniem spektrum autyzmu, które – jak trafnie zauważono – może skutkować: „lepszą jakością życia, a diagnoza i wychowywanie dziecka z niepełnosprawnością staje się cennym doświadczeniem (np. s. 32). Konstruktywne i precyzyjne zaprezentowanie teoretycznej części stanowi udane uzasadnienie sformułowanego własnego projektu badawczego.

Rozdział czwarty, prezentujący problem badań własnych, zawiera opis problematyki prowadzonych badań: celu badań i pytań badawczych, założeń badawczych oraz hipotez badawczych. Pierwsze dwa podrozdziały cechuje przejrzystość i logiczność myślenia, co szczególnie widoczne jest w wyraźnie sformułowanym celu badań (s. 55) oraz założeniach badawczych (ss. 55-58). W trzecim podrozdziale Autorka postawiła 4 hipotezy ogólne, w ramach których sformułowano 21 hipotez szczegółowych. Pomimo tego, że hipotezy sformułowane są poprawnie, konkretnie i logicznie oraz trafnie wyrażają podjęty kierunek badań, to w kontekście przyjętego modelu badawczego (s. 61, Rysunek 2) pojawia się pytanie o zależności mediacyjne. Mianowicie, z w/w modelu wynika, że otwartość na doświadczenia, zachowania celowe – transgresyjne i ochronne oraz ruminacje refleksyjne i intruzywne mogą być mediatorami między wsparciem społecznym i nadzieją podstawową a PTG. Znajduje to zresztą odzwierciedlenie w dalszej części pracy, tj. Wyniki, gdzie podano wyniki testów mediacji (np. ss. 95, 97 i in.). Tymczasem w ramach hipotez, brak jest jakichkolwiek przypuszczeń dotyczących zależności mediacyjnych. W kontekście relatywnie dużej liczby hipotez szczegółowych (21 hipotez) można było pokusić się o tego typu hipotezy.

W rozdziale piątym przedstawiono metodę badań: charakterystykę osób badanych, narzędzia badawcze, procedurę badań i zastosowane analizy statystyczne. Badaniami objęto rodziców dzieci z diagnozą ze spektrum autyzmu (ASD). W sumie udział w badaniu wzięło 239 osób, które przebadano przy użyciu 9 narzędzi. Rozdział ten odznacza się poprawnością i rzetelnym opisem grupy osób badanych i zastosowanych narzędzi badawczych.

Rozdział szósty prezentuje wyniki badań własnych i obejmuje siedem podrozdziałów, które pogrupowane są klarownie według wcześniej postawionych hipotez badawczych. Autorka w poprawny i szczegółowy sposób zaprezentowała wyniki analiz statystycznych, bazując na szerokiej gamie metod: analizie regresji krokowej wstecznej, analizie skupień metodą k-średnich, teście chi-kwadrat, jednoczynnikowej analizie wariancji, analizie korelacji

i Pearsona, analizie równań strukturalnych oraz analizach mediacyjnych. Opracowanie statystyczne zasługuje na pochwałę za obszerność, precyzję i dojrzałość obliczeń. Dużą wartość eksploracyjną mają wyniki analiz skupień, za pomocą których dokonano klasyfikacji rodziców w celu empirycznego wyodrębnienia profili wzrostu potraumatycznego badanych rodziców dzieci z diagnozą ASD oraz sprawdzenia, czy ich spójności z profilami założonymi teoretycznie (ss. 79-88). Wyodrębniono cztery grupy rodziców: skupienie 1 – „Rodzice z wysoką satysfakcją z życia”; skupienie 2 - „Rodzice z PTSD”; skupienie 3 – „Rodzice z realnym PTG” oraz skupienie 4 - „Rodzice z iluzorycznym PTG”. Dzięki temu uzyskano dogłębny wgląd w różnice między poszczególnymi czterema grupami rodziców w zakresie badanych zmiennych wyjaśniających. *A propos* używania terminu „zmiennie wyjaśniające”: w pracy termin ten jest stosowany nadrzędnie w stosunku do wszystkich pięciu czynników (nadzieja podstawowa, otwartość na doświadczenia, spostrzegane wsparcie społeczne, zachowania celowe – transgresyjne i ochronne oraz ruminacje refleksyjne i intruzywne), podczas gdy przy opisie analiz mediacyjnych mamy do czynienia z podziałem tej samej grupy czynników na zmiennie niezależne (tj. wyjaśniające) i mediatory.

W prezentacji wyników szczególnie wartościowe są modele strukturalne i analizy mediacyjne, które umożliwiają dogłębne wniknięcie w strukturę zależności między danymi zmiennymi na poziomie modelowania strukturalnego. W ten sposób otrzymaliśmy *bigger picture* zależności występujących pomiędzy badanymi zmiennymi niezależnymi – mediatorami – zmiennymi zależnymi, za co należy się Autorce duże uznanie. Przyglądając się uważnie przeprowadzonym analizom mediacyjnym należy podkreślić wysoką umiejętność Autorki w interpretowaniu poszczególnych współczynników, np. wskaźników mediacyjnych w kontekście supresji (np. ss. 100, 102 i in.). Wprowadzone do modeli mediatory, a właściwie, jak ustalono w toku analizy – supresory, wzmacniały bowiem siłę związku pomiędzy zmienną niezależną i zależną. Zastosowanie tego typu analiz i sformułowań świadczy o wnikliwym podejściu do analiz statystycznych.

Aby jednak zachować „uczciwość recenzencką” podam drobne uwagi, wymagające poprawy przy ewentualnej publikacji tej części pracy: (1) przy większości modeli podawane współczynniki regresji nie są standaryzowane, jak (błędnie) podaje Autorka (np. Rysunek 8, Rysunek 9, Rysunek 10), gdyż wykraczają one poza wartość 1,00; standaryzowane współczynniki regresji mieszczą się zawsze w przedziale 0,00 – 1,00) oraz (2) doprecyzowania wymagają opisy ładunków czynnikowych dla czterech zmiennych latentnych (tj. wysoka satysfakcja z życia, PTSD, iluzoryczny PTG i realny PTG) (chodzi głównie o analizę confirmacyjną modelu) oraz (3) czy aby na pewno przy stosowaniu metody *bias-*

corrected w celu przetestowania mediacyjnej roli zmiennych użyto tylko 500 próbek (s. 99, 102 i in.) – zazwyczaj daje się o wiele większą liczbę próbek np. 5 000 lub 10 000.

Ostatni, siódmy rozdział zawiera podsumowującą dyskusję wyników wraz z weryfikacją hipotez. Doktorantka trafnie skonfrontowała uzyskane wyniki z postawionymi wcześniej hipotezami badawczymi. Dokonane interpretacje oraz wnioski przekonująco obrazują predyktory wzrostu potraumatycznego bez podziału i z podziałem na realny i iluzoryczny wzrost oraz objawy stresu pourazowego (podrozdziały 1 i 2), wzorce odpowiedzi na sytuację traumatyczną a zasoby psychologiczne rodziców dzieci z ASD (podrozdział 3), związki między wybranymi uwarunkowaniami psychospołecznymi a wzorcem odpowiedzi na doświadczenie traumatyczne (podrozdział 4) oraz modele strukturalne (podrozdział 5). Dokonując interpretacji uzyskanych zależności, Doktorantka nie ograniczyła się do prostego przytoczenia wcześniejszych danych literatury przedmiotu, lecz wypracowała własne, oryginalne spojrzenie. Jest to szczególnie widoczne w przypadku dyskusji wyników modeli strukturalnych, gdzie klarownie i interesująco ukazano, jak poszczególne wyniki zależności bezpośrednich i pośrednich (mediacyjnych) odnoszą się do wcześniejszych danych literatury przedmiotu, oraz w jakim stopniu poszerzają one dotychczasowe rezultaty. Jako przykład można podać interesująco poznawczo interpretację mediacyjnej roli transgresji twórczej i społecznej (s. 126), gdzie Autorka stwierdza: „Mediacyjny wpływ transgresji twórczej i społecznej na związek otwartości na doświadczenia – a odpowiedzią na doświadczenie traumatyczne diagnozy dziecka w wymiarze realnego PTG, okazał się być istotny statystycznie. Transgresja osłabia siłę związku pomiędzy otwartością na doświadczenia a realnym PTG. Oznacza to, że u rodziców z odpowiedzią na doświadczenie traumatyczne w wymiarze realnego PTG, którzy mają wysoki poziom transgresji, siła związku między otwartością na doświadczenia a realnym PTG staje się mniejsza”. Dzięki tego typu interpretacjom można głębiej zrozumieć specyficzne cechy kształtowania się wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu.

Drobna uwaga dotyczy kilku niepotrzebnych powtórzeń z rozdziału szóstego prezentującego wyniki badań własnych. Dokonując interpretacji uzyskanych wyników w świetle postawionych hipotez i dotychczasowej literatury, Autorka zbędnie przytacza bardzo podobne stwierdzenia, które już napisała w poprzednim rozdziale (6. Wyniki badań własnych). Na przykład, na s. 107 omawiając predyktory i modele realnego i iluzorycznego wzrostu potraumatycznego, Autorka przytacza bardzo podobne zdania, co na s. 80, dotyczące podziału grup rodziców względem analizy skupień.

Całość opracowania wieńczy syntetyczne zakończenie, które stanowi podsumowanie uzyskanych wyników, w którym wskazano główne osiągnięcia zrealizowanego projektu badawczego. Wartościowe są końcowe wnioski z badań i postulaty dalszych badań, w których Autorka wskazała na możliwości i propozycje prowadzenia przyszłych badań nad wzrostem potraumatycznym z uwzględnieniem własnych wyników. Pokazują one oryginalność myślenia i umiejętność wnioskowania oraz przeprowadzania syntezy danych. Dzięki temu wyniki badań zyskują dużą wartość praktyczną dla wypracowania konkretnych sposobów oddziaływań psychologicznych dla rodziców posiadających dzieci ze spektrum autyzmu (np. ss. 136-137).

Reasumując merytoryczną ocenę rozprawy należy stwierdzić, że zaprezentowane treści wskazują na ważne psychospołeczne uwarunkowania realnego vs iluzorycznego wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu, ujawniając istotne znaczenie czynników mediacyjnych w powyższych relacjach. Założony cel badań został poprawnie zrealizowany, wskutek czego uzyskano nowe i ważne informacje istotne dla rozwoju wiedzy w obszarze psychologii zdrowia.

3. Ocena formalna rozprawy

Pod kątem strony formalnej praca zasługuje na pozytywną ocenę. Generalnie, Autorka poprawnie zastosowała wszystkie wymagania związane z pisaniem pracy doktorskiej. Dobór literatury przedmiotu, a także wykonanie przypisów, rysunków i tabel nie budzi zasadniczych zastrzeżeń. Na podkreślenie zasługuje bardzo obszerna wykorzystana w pracy literatura z zakresu psychologii klinicznej, psychologii osobowości i psychologii zdrowia, obejmująca 17 stron pracy, co świadczy o umiejętnym poruszaniu się Doktorantki w „gąszczu” informacji naukowych – dodatkowo, podkreślić należy kreatywne wykorzystywanie tych treści w poszczególnych miejscach pracy. Czytając pracę ma się nieodparte wrażenie, że przytaczane artykuły czy książki trafnie korespondują z uzyskanymi wynikami własnymi.

Praca od strony graficznej jest wykonana poprawnie – tabele i rysunki wyraźnie i przejrzysto obrazują wykonane analizy statystyczne, a ponadto dobrze pogłębiają zrozumienie uzyskanych zależności. Pojawiają się jednak pewne nieścisłości czy przeoczenia. W tym kontekście można podać kilka drobnych uwag edycyjnych, które można poprawić przy publikowaniu pracy:

(1) w niektórych tabelach wyniki są podawane w niejednolity sposób, np. porównując Tabele 5 i 6 – współczynniki β , b, oraz błąd standardowy są raz podawane do 3 cyfr po

przecinku (Tabela 5), a następnie do 8/9 cyfr po przecinku (Tabela 6).

(2) w niektórych tabelach symbole są powtarzane i przesunięte (np. Tabela 6 – wyniki dla β w pierwszej kolumnie, Tabela 7 – symbol „%”)

(3) w Bibliografii należałoby ujednoczyć zapis nazw czasopism, z których cytowane są dane artykuły, np. w niektórych miejscach zapisy są niezgodne z obowiązującymi standardami – nazwy pisane małą literą: „European journal of psychotraumatology” czy „Polskie forum psychologiczne”; podobnie z podawaniem doi – w niektórych miejscach doi jest podawane, a w innych – nie (zob. ss. 153, 155).

Rzecz, która zasługuje na pozytywną ocenę, jest naukowy i dojrzały styl pisania. Zauważalne jest to przede wszystkim w spójnym i konstruktywnym formułowaniu myśli, doborze właściwych pojęć i fraz językowych oraz umiejętnym wyciąganiu konkluzji w trakcie wnioskowania statystycznego. Wymienione elementy formalne sprawiają, że nawet skomplikowane treści stają się zrozumiałe dla czytelnika. Widać, że Autorka potrafiła przy tym kompetentnie skorzystać z różnego rodzaju danych bibliograficznych, odpowiednio szeregując dostępne informacje i przestrzegając wymagań metodologicznych psychologii.

4. Ocena końcowa

W ocenie końcowej należy stwierdzić, że przedstawiona dysertacja p. mgr. Pauliny Szczepanik, pomimo przedstawionych uwag i sugestii, spełnia wymogi pod względem merytorycznym i formalnym. Autorka poprawnie i właściwie przeprowadziła badania własne oraz dokonała ich statystycznego opracowania i psychologicznej interpretacji w obrębie psychospołecznych uwarunkowań realnego i iluzorycznego wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Świadczy to o dobrym przygotowaniu badawczym, wysokim poziomie wiedzy i umiejętności samodzielnej realizacji projektu badawczego. Recenzowana dysertacja posiada istotne znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne dla psychologii klinicznej, szczególnie w odniesieniu do zagadnień wzrostu potraumatycznego u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu. Z tego względu zachęcam — po naniesieniu drobnych korekt, których część wymieniono w recenzji – do jej opublikowania w postaci pracy zwartej lub artykułów w czasopismach recenzowanych. Przedstawiona dysertacja doktorska, zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym, ukazuje Autorkę jako osobę dobrze przygotowaną do pracy badawczej.

Konkludując, po recenzji merytorycznej i formalnej, pragnę stwierdzić, że dysertacja doktorska p. mgr. Pauliny Szczepanik, zatytułowana *Wybrane uwarunkowania*

psychospołeczne a realny vs iluzoryczny wzrost potraumatyczny u rodziców dzieci ze spektrum autyzmu, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z ustawą o tytułach i stopniach naukowych i zasługuje na pozytywną ocenę. Wnoszę zatem do Rady Dyscypliny Naukowej *Psychologia* Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego o dopuszczenie p. mgr Pauliny Szczepanik do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Dariusz Krok, prof. UO

Uniwersytet Opolski